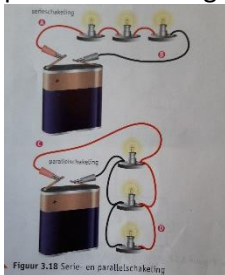

Samenvatting natuurkunde hoofdstuk 3 elektriciteit 1

3.1 lading en stroom

Elektrische lading	• Door wrijving kunnen voorwerpen elektrisch geladen worden en daardoor kunnen ze krachten uitoefenen • Deze krachthefften kun je verklaren door uit te gaan van twee soorten lading, die men positief en negatief heeft genoemd • Gelijke lading stoten elkaar af en tegengestelde ladingen trekken elkaar aan
Lading is overal	• Omdat bij het wrijven van stoffen de lading schijnbaar uit het niets tevoorschijn komt, werd er al lang geleden bedacht dat alle stoffen positieve en negatieve lading bevatten • Als van allebei evenveel aanwezig is heffen de positieve en negatieve lading elkaars werking op • Bij het wrijven gaat één soort lading gedeeltelijk over van het doekje naar het voorwerp, of omgekeerd • Het ene voorwerp heeft dus een tekort aan negatieve lading en de andere een overschot aan negatieve lading • Als een voorwerp even veel positieve als negatieve lading bevat noem je dat neutraal • Elektronen zijn negatief geladen • Protonen zijn positief geladen • Neutronen zijn neutraal
Statische elektriciteit	• Een statisch geladen voorwerp heeft een overschot of een tekort aan negatieve lading • De lading stroomt pas weg als je het voorwerp aanraakt
Elektrische stroom	• Een batterij heeft twee polen • Dankzij een chemische reactie heeft de ene pool van de batterij een overschot aan elektronen en de andere pool een tekort • Daarom heten de polen minpool en pluspool • Als je de minpool van de batterij via een lampje en metaaldraad verbindt met de pluspool, dan bewegen de elektronen (e^-) door de draad en het lampje van de minpool naar de pluspool: er loopt een elektrische stroom • Binnen de batterij gaan de elektronen juist van de pluspool naar de minpool • Metaal is een geleider • In een geleider kunnen de elektronen bewegen doordat de buitenste elektronen van een metaalatoom maar zwak worden aangetrokken door de atoomkern • Deze elektronen kunnen daardoor makkelijk naar een ander atoom bewegen en daarom worden ze ook wel vrije elektronen genoemd • Om metaaldraad zit vaak plastic waarin de elektronen niet vrij kunnen bewegen wat ook wel een isolator genoemd wordt
Lading en stroomsterkte	• Stroomsterkte = I ○ Eenheid = A(mpère) • Lading = hoe meer lading een voorwerp heeft, des te groter is de elektrische kracht (Q) ○ Eenheid = C(oulomb) • De stroomsterkte is de hoeveelheid lading die per seconde door een draad stroomt: $I = \frac{Q}{t}$

	• 1 ampère is 1 coulomb/seconde
3.2 spanning en stroomsterkte	
Spanning	• De elektrische energie van één coulomb lading heet spanning (U) • De spanning is de energie van de lading • Spanning (U) = $\frac{\text{elektrische energie (Eel)}}{\text{Lading (Q)}}$ • De eenheid van energie is joule (J) • De eenheid van spanning is dus joule per coulomb of volt (1V = 1 J/C) • 1 μA (1 microampère) = één miljoenste ampère
Spanningsbronnen	• Je kunt elektriciteit pas nuttig gebruiken als je een spanningsbron hebt die voortdurend veel lading rond kan laten stromen in een stroomkring • Je kunt bij batterijen en accu's met een lage spanning, de spanning verhogen door ze in serie te zetten
Spanning en stroom	• Er is afgesproken dat de stroom van plus naar min loopt • Vanaf nu praten we niet meer over stromende elektronen maar over stromende lading die van plus naar min loopt • Op een stopcontact staat 230 V spanning, alleen pas als je een lampje aan het stopcontact zet loopt er stroom doorheen
Spanning en stroomsterkte meten	• De stroommeter meet hoeveel lading per seconde door een draad gaat (ampère meter) • Je moet hem daarom in serie in de schakeling plaatsen • De spanningsmeter meet het energieverval van de lading voor en na het lampje (voltmeter) • Je sluit de meter daarom parallel aan het lampje
3.3 geleidbaarheid	
Geleidbaarheid en weerstand	• Een apparaat met een grote geleidbaarheid en dus een lage weerstand laat de stroom makkelijk door • Vb: door een nachtlampje gaat weinig stroom, heeft een kleine geleidbaarheid en dus een grote weerstand • Vb: door een bouwlamp gaat veel stroom, heeft een grote geleidbaarheid dus een kleine weerstand • De eenheid van geleidbaarheid (G) is siemens (S) • De eenheid van weerstand (R) is de ohm (Ω) • Een ampèremeter moet een zeer kleine weerstand hebben omdat de grootte van de stroomsterkte en spanning in de oorspronkelijke schakeling niet mag veranderen • Een voltmeter moet een zeer grote weerstand hebben zodat bijna alle stroom door het 'lampje' blijft stromen
Serie- en parallelschakeling	• In een serieschakeling staan de lampjes achter elkaar aangesloten • Bij elk 'lampje' geeft de lading een deel van zijn energie af • Elk lampje krijgt een deel van de spanning • De stroomsterkte door elk lampje is hetzelfde • In een parallelschakeling heeft elk lampje een eigen stroomkring • De lading uit de ene pool van de batterij hoeft maar door één lampje om bij de andere pool van de batterij te komen • De lampjes in een parallelschakeling branden feller dan in een serie

3.4 de wet van ohm

De wet van ohm	• Je berekent de weerstand door de spanning te delen door de stroomsterkte • $R = \frac{U}{I}$ • Als de spanning tweemaal zo groot wordt zal de stroomsterkte ook verdubbelen • Je zegt dat de spanning en de stroomsterkte recht evenredig zijn ○ Dit staat ook wel bekend als de wet van Ohm ○ De formule schrijf je ook wel als: $U = I \cdot R$ • In plaats van weerstand kun je ook de geleidbaarheid (G) gebruiken • Geleidbaarheid is het omgekeerde van weerstand, dus: ○ $G = \frac{1}{R}$ of $G = \frac{I}{U}$
Weerstand	• Een weerstand wordt gebruikt om de stroomsterkte of spanning in een schakeling op een gewenste waarde te krijgen • Een weerstand heeft een weerstandswaarde die weinig afhangt van de hoeveelheid stroom die er doorheen gaat • Een gewone weerstand voldoet aan de wet van ohm • De weerstand blijft dan constant (ohmse weerstand) • Verdubbel je de weerstand en laat je de spanning hetzelfde dan halveert de stroomsterkte • Weerstand en stroomsterkte zijn omgekeerd evenredig
Energie en vermogen	• De elektrische energie die een batterij levert, komt vrij door een chemische reactie • In een elektriciteitscentrale komt de energie uit de chemische energie van de brandstoffen • De elektrische energie die de bron levert, wordt in de stroomkring in allerlei vormen omgezet ○ Een lampje geeft licht: stralingsenergie en warmte ○ Voor energie gebruik je het symbool E de eenheid is joule (J) ○ De elektrische energie die een apparaat per seconde omzet, is het elektrisch vermogen (P) van een apparaat: ○ $P = \frac{E}{t}$ ○ De eenheid van elektrisch vermogen is joule per seconde (J/s) of watt (W) ○ $E = P \times t$
Vermogen, spanning en stroomsterkte	• Een elektrisch kacheltje heeft een hoog vermogen ○ Dit komt doordat er een grote stroom doorheen loopt ○ De elektrische energie die het apparaat per seconde omzet, het elektrisch vermogen, hangt af van de spanning en de stroomsterkte ○ $P = U \cdot I$

Aantekeningen + alle formules op een rijtje

Een elektron heeft een lading van $-1,6^{-19}$ coulomb

$$I = \frac{Q}{E}$$

$$U = \frac{Eel}{Q}$$

$$U = I \times R$$

$$I = U \times G$$

$$R = \frac{1}{G} \text{ of } G = \frac{1}{R}$$

R _{totaal (serieschakeling) = R₁ + R₂ + R₃ + etc}

R _{totaal (parallelschakeling) = $\frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} + \frac{1}{R_3} + \text{etc}$ of $G_1 + G_2 + G_3 + \text{etc}$}

$$P = \frac{u \times Q}{t}$$

$$P = \frac{E}{t}$$

$$P = U \cdot \frac{Q}{t}$$

$$P = U \cdot I$$

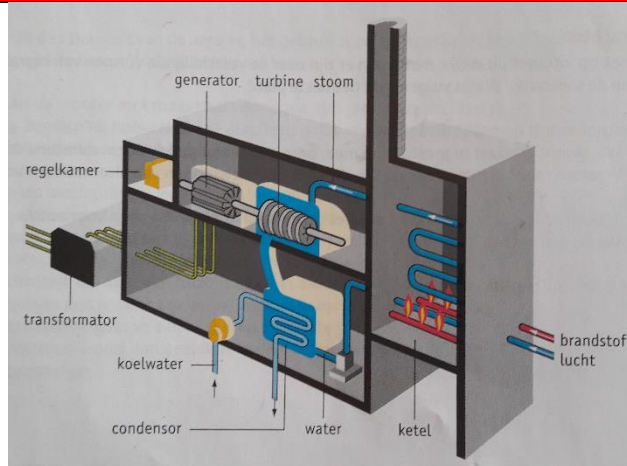
$$P = I^2 \cdot R$$

$$P = \frac{U^2}{R}$$

Samenvatting natuurkunde hoofdstuk 9 elektriciteit 2

9.1 elektriciteit, opgewekt en opgeslagen

Elektriciteits-opwekking

- In de ketel wordt water verhit tot waterdamp onder hoge druk
- De warmte wordt geproduceerd door de verbranding van **fossiele brandstoffen** zoals steenkool, gas of olie
- De warmte kan ook vrijkomen bij kernreacties in een **kerncentrale**
- De stroom drijft een turbine aan, die verbonden is met de **generator**
- De generator is een groot uitgevallen fietsdynamo
- Na de generator zit een transformator die de opgewekte spanning verhoogt
- In waterkrachtcentrales drijft het water de generator aan
- Zonnecellen zetten zonlicht rechtstreeks om in elektriciteit
- Zonnecollectoren maken water warm
- Bij het opwekken van elektriciteit door verbranding van brandstof komt altijd veel warmte vrij die nuttig gebruikt wordt bij warmtekrachtkoppeling (WKK)

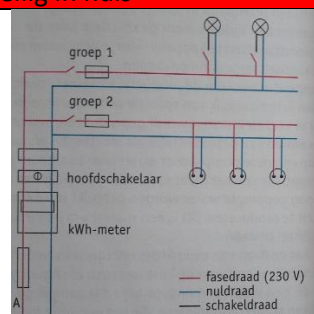
De werking van de generator

- Als je stroom door een spoel laat gaan, wordt de spoel een elektromagneet
- Door in een spoel een draaibare magneet te plaatsen, kun je een elektromotor bouwen
- Door de spoel laat je een stroom lopen die steeds van richting verandert

	• Het magneetveld in de spoel verandert dan ook van richting en trekt de draaibare magneet aan of stoot hem af • Door een magneet in een spoel te bewegen ontstaat in de spoel een elektrische spanning • Dit verschijnsel heet inductie • Door de magneet in de spoel te draaien, krijg je een wisselende spanning in de spoel • Op dit principe werkt de generator
De transformator	• Een transformator werkt zowel op het principe van de elektromagneet als van inductie • Een transformator bestaat uit een primaire en een secundaire spoel die verbonden zijn door een ijzeren kern • De primaire spoel is aangesloten op wisselspanning • De stroom verandert dan steeds van richting • In de spoel ontstaat een wisselend magneetveld • De ijzeren kern in de elektromagneet versterkt het magneetveld en zorgt ervoor dat er ook een wisselend magneetveld in de secundaire spoel ontstaat • De grootte van de opgewekte spanning in de secundaire spoel van de transformator neemt toe naarmate deze spoel meer windingen heeft • Door het kiezen van het aantal windingen van beide spoelen kun je de spanning verhogen of verlagen
Opslag van elektriciteit	• De stroom die uit de centrale de hoogspanningskabels in gaat, moet op hetzelfde moment door de afnemers gebruikt worden • Elektriciteit kan niet zonder meer opgeslagen worden • Om schommelingen in productie en afname op te vangen zijn elektriciteitsnetten gekoppeld • Door de elektriciteitsnetten te koppelen kun je schommeling in elektriciteitsproductie opvangen • Een andere manier om de productie van elektriciteit te regelen is het gebruik van speciale waterkrachtcentrales • Als er te veel elektriciteit wordt geproduceerd werken de generatoren van deze centrales als elektrische pomp • Met behulp van die pomp wordt water naar een hoer punt gepompt • Als er weer meer elektriciteit nodig is kan dat omhoog gepompte water worden gebruikt om extra elektriciteit te produceren • Als je stroom door (aangezuurd) water laat gaan, ontstaat er aan de polen waterstof en zuurstof • Het waterstofgas kun je opslaan • In een brandstofcel of waterstofcel kun je uit waterstof en zuurstof weer water maken, waarbij de energie vrijkomt in de vorm van elektriciteit

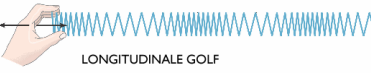
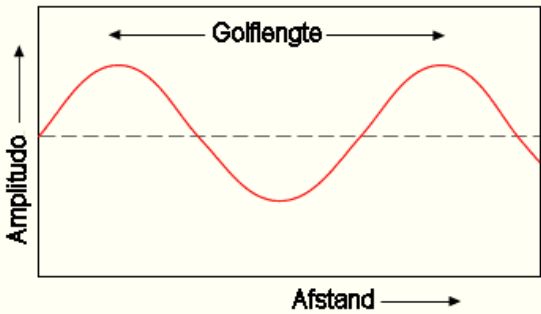
9.2 elektriciteit veilig in huis

De elektrische installatie in huis

	• De stroom wordt aangevoerd door de bruine draad (fasedraad) • Hierop staat de wisselspanning van 230 volt • Op de nuldraad staat geen spanning en is blauw • De kilowattuurmeter houdt bij hoeveel elektrische energie er gebruikt is • Met de hoofdschakelaar kan de spanning in het hele huis uitgeschakeld worden • De draden tussen de schakelaars en de lampen heten schakeldraden: daar staat alleen spanning op als de schakelaar gesloten is
Veiligheidsvoorzieningen in een huis	• Meestal kan één groep van de huisinstallatie een stroom van 16 Ampère leveren • Als door alle apparaten en lampen van die groep samen meer dan 16 A loopt, is er sprake van overbelasting • Een zekering schakelt dan de stroom in de groep uit • Kortsluiting betekent dat de stroom vrijwel zonder weerstand van de fasedraad naar de nuldraad loopt • De aardlekschakelaar controleert of de stroomsterkte die het huis binnen gaat verschilt van de stroomsterkte die het huis verlaat via de nuldraad • Door een defect kan de buitenkant van een elektrisch apparaat onder spanning komen te staan en dit is levensgevaarlijk • Als de buitenkant van het apparaat goed geleidend met de aarde is verbonden, dan loopt er een grote stroom door die aardleiding • De aardlekschakelaar in de meterkast schakelt de stroom dan uit • In ruimten die vochtig kunnen zijn en ruimten met stenen vloeren zitten daarom stopcontacten met randaarde • De randaarde verbindt met een extra geel-groene draad in de leiding de buitenkant van het apparaat met de aarde • Een apparaat met dubbele isolatie is aan de buitenkant helemaal van isolerende kunststof en heeft een stekker die in alle stopcontacten past
9.3 weerstanden in soorten	
Soorten weerstand	• De weerstand van een stroomdraad hangt af van het materiaal, maar ook van de lengte en dikte • De oppervlakte van de draad wordt vaak de doorsnede genoemd • Doorsnede = oppervlakte (in m²) • Diameter = middellijn (in m) • Lengte (l) in meter (m) • Soortelijke weerstand (ρ) in ohm (Ω) $R (\text{weerstand draad}) = \rho \times \frac{l}{A}$ • Geleiders zijn stoffen met een kleine soortelijke weerstand • Isolatoren hebben een zeer grote weerstand • Halfgeleiders zitten ertussenin
Elektrische componenten	• Een ohmse weerstand voldoet aan de wet van Ohm: als de spanning tweemaal zo groot wordt, verdubbelt de stroomsterkte ook • Bij de meeste metalen neemt de weerstand toe als de temperatuur stijgt ◦ Zo'n weerstand heet een PTC-weerstand • Een NTC-weerstand is een weerstand waarvan de weerstand juist afneemt als de temperatuur stijgt • Een LDR is een weerstand waarbij de waarde afhangt van de hoeveelheid licht die erop valt: hoe meer licht, hoe minder weerstand

	• Een weerstand waarvan je de grootte met een knop kunt stellen is een schuifweerstand of een variabele weerstand • Een onderdeel dat de stroom slechts in één richting doorlaat, is de diode • De sperrichting laat hij vrijwel geen stroomdoor • Een gelijkrichter maakt van wisselstroom gelijkstroom • Een diode die licht geeft als er stroom door gaat, heet led
9.4 serie en parallel	
Serieschakeling	• Als je in een serieschakeling één lamp uit de kring haalt dan gaan de anderen ook uit • $U = I \times R$ • De stroomsterkte is overal gelijk • De totale spanning wordt verdeeld over de onderdelen: $U_{\text{tot}} = U_1 + U_2 + U_3$ • De deelspanningen over de onderdelen zijn recht evenredig met de weerstanden: $U_1 : U_2 : U_3 = R_1 : R_2 : R_3$ De vervangingsweerstand is de som van de weerstanden van alle onderdelen: $R_{\text{tot}} = R_1 + R_2 + R_3$
Parallel-schakeling	• Over elke weerstand staat dezelfde spanning • De stroom vertakt zich maar alle deelstromen (takstromen) bij elkaar opgeteld is de totale stroomsterkte: $I_{\text{tot}} = I_1 + I_2 + I_3$ • De deelstromen zijn evenredig met de geleidbaarheid v.d. weerstanden • $I_1 : I_2 : I_3 = G_1 : G_2 : G_3$ • $G_{\text{tot}} = G_1 + G_2 + G_3 \rightarrow \frac{1}{R_{\text{tot}}} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} + \frac{1}{R_3}$
Serie en parallel gecombineerd	• Veel schakelingen bestaan uit een combinatie van serie en parallel • Bij het rekenen van zo'n type schakeling gebruik je de regels voor parallel in het stukje parallelschakeling • Voor het parallelle deel kun je eerst de vervangingsweerstand uitrekenen • Deze R_{tot} staat in serie met de andere weerstand • Bij berekeningen moet je soms ook met het vermogen $P = U \cdot I$ rekenen
Samenvatting natuurkunde h5 trillen en golven	
5.1 slingeren en trillen	
Trilling	• Bij een trilling beweegt een voorwerp regelmatig heen en weer rond de evenwichtsstand (ruststand) • Als de beweging naar boven en beneden zich steeds op dezelfde manier herhaalt, is de beweging een trilling • Voor elke trilling is een kracht nodig die het trillende voorwerp steeds terug naar de evenwichtstand trekt • In de evenwichtsstand heeft het voorwerp snelheid waardoor het de evenwichtsstand voorbij schiet
Slingeren, trillen en frequentie	• De afstand tot de evenwichtstand noem je de uitwijking (u) • In de uiterste uitwijking heet de amplitude (A) • De tijd die één trilling duurt is de trillingstijd (of periode) (T) • Het aantal trillingen per seconde heet de frequentie (f) (in Hz) • $f = \frac{1}{T}$
Trillingen bekijken	• De oscilloscoop geeft een grafiek weer van de spanning tegen de tijd • Je kunt zo de trillingstijd en de frequentie bepalen

5.2 trillen en kracht	
Stemvorken en oscilloscopen	- Als je het geluid van een stemvork onderzoekt blijkt deze trilling heel regelmatig - De uitwijkingsgrafiek (u, t-grafiek) heeft een sinusvorm en is dus een harmonische trilling
Harmonische trilling en kracht	Voor een harmonisch trillend voorwerp geldt de wet van Hooke. Er is een kracht richting de evenwichtstand die evenredig is met de uitwijking: $F = C \times u$ (kracht (in N) = veerconstante (in N/m) $\times$ uitrekking (in m))
De trillingstijd van een massa aan een veer	- Bij een viermaal zo grote massa duurt een trilling tweemaal zo lang - Als de veer viermaal zo stug is, wordt de trillingstijd tweemaal zo klein $T = 2\pi \sqrt{\frac{m}{C}}$ (T in s, m in kg en C in N/m)
Plaats- en snelheidsgrafieken	Uit een plaatsgrafiek van een harmonische trilling kun je de snelheidsgrafiek afleiden door de sinus een kwart-periode op te schuiven
5.3 meetrillen	
Eigenfrequentie	De vaste frequentie waarmee een voorwerp kan trillen is de eigenfrequentie van het voorwerp
Resonantie	- Als een voorwerp in trilling wordt gebracht met precies zijn eigenfrequentie, kan het heftig gaan (mee)trillen - Dit verschijnsel heet resonantie
Resonantie voorkomen	Trillingen kun je voorkomen door de trilling te dempen of door de eigenfrequentie te veranderen
5.4 golven	
Golven	- De voorste begrenzing van de golf heet de 'kop' van de golf - Een golf ontstaat doordat een trilling doorgegeven wordt
Geluidsgolven	- Transversale golven zijn golven waarbij de trillingsrichting dwars op de bewegingsrichting van de golf staat - Longitudinale golven zijn golven waarbij de trillingsrichting dezelfde bewegingsrichting heeft als de golf
Golflengte en golfsnelheid	- de golflengte is de afstand die de golf in één trillingstijd aflegt - Het symbool voor de golflengte is labda (λ) - De golfsnelheid is de golflengte gedeeld door de trillingstijd: $v = \frac{\lambda}{T}$ - Dus: $v = \lambda \times f$ Golf (momentopname)
5.5 muziekinstrumenten	
Interferentie in een trillende snaar	- Als twee golven elkaar beïnvloeden ontstaat een staande golf - De invloed die twee golven op elkaar uitoefenen heet interferentie

	• Punten in een golf die niet trillen heten de knopen • Punten in een golf die maximaal trillen heten de buiken
Verband tussen snaarlengte en golflengte	• De grondtoon is de laagst mogelijke toon en de boventoon de hoogst mogelijke <i>Bij het aantokkelen van een snaar ontstaan de grondtoon en de boventonen. Uit de lengte van de snaar kun je de golflengtes van deze tonen afleiden</i>
Blaasinstrumenten	<i>In een blaasinstrument ontstaan een grondtoon en een boventoon. Uit de lengte van de buis kun je de golflengten en frequenties van deze tonen afleiden.</i>

Hoofdstuk 12 eigenschappen van stoffen en materialen

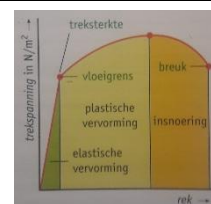
12.1 het deeltjesmodel

Vast, vloeibaar, gasvormig	
Temperatuur	• De laagste temperatuur die mogelijk is, is $-273\text{ }^{\circ}\text{C}$ • Verwarm je de stof, dan neemt de gemiddelde snelheid van de moleculen toe • Temperatuur = een maat voor de gemiddelde bewegingsenergie van moleculen • $-273\text{ }^{\circ}\text{C} = 0\text{ K(kelvin)}$
Dichtheid	• De dichtheid van een stof is de massa van een kubieke meter stof • $\rho = \frac{m}{V}$

12.2 warmtetransport

Temperatuur en warmte	• Temperatuur is een maat voor de gemiddelde bewegingsenergie van de moleculen • Warmte is energie die van de ene plaats naar de andere plaats gaat • Warmte meet je in joule, temperatuur in graden Celsius of in kelvin
Stroming, geleiding en straling	• Geleiding = de warmte wordt doorgegeven door botsende moleculen of atomen • Stroming = bewegende moleculen nemen warmte mee • Bewegingsenergie wordt ook omgezet in straling
Isolatie	• Om te voorkomen dat warmte door stroming weglekt, moet je ervoor zorgen dat lucht (of vloeistof) zich niet kan verplaatsen • Materialen met veel lucht in kleine ruimtes verhinderen dat lucht gaat stromen • Als de lucht in kleine ruimtes niet kan stromen, is dat materiaal een goede isolator
De warmtegeleidings-quotiënt	• De hoeveelheid warmte per seconde (P (in J/s)) die door een muur stroomt - de warmtestroom - is evenredig met de oppervlakte van de muur (A) en het temperatuurverschil ΔT (in kelvin) • $P = \lambda A \frac{\Delta T}{d}$

12.3 warmte-uitwisseling	
Soortelijke warmte	De soortelijke warmte c van een stof is de warmte die nodig is om 1 kg van die stof 1°C (1 K) in temperatuur te laten stijgen De hoeveelheid warmte Q die nodig is om m kg stof ΔT graad Celsius (kelvin) te laten stijgen, bereken je met: $Q = c \cdot m \cdot \Delta T$ (hoeveelheid warmte = soortelijke warmte c · massa · temperatuurverschil)
Soortelijke warmte en dichtheid	- Hoe kleiner de dichtheid van het metaal, hoe groter de soortelijke warmte van dat metaal - Bij metalen met een grotere dichtheid is de massa per atoom, de atomaire massa, groter.
Warmte - uitwisseling	- De warmte dat wordt opgenomen (Q_{op}) moet gelijk zijn aan de hoeveelheid warmte die wordt afgestaan (Q_{af}) - Dit geldt alleen als er geen warmte ontsnapt of bijkomt
12.4 warmtegeleiding en elektrische geleiding	
Metalen en stroomgeleiding	- Het feit dat metalen zulke goede geleiders zijn, wordt veroorzaakt door de manier waarop een metaal is opgebouwd - Een metaal kun je je voorstellen als een rooster van positieve atoomresten en daartussen vrije, beweeglijke elektronen - Tussen deze positieve atoomresten en de vrije elektronen heersen sterke elektrische krachten die het geheel stevig bij elkaar houden - De buitenste elektronen van een metaalatom worden zwak aangetrokken door de atoomkern, hierom worden ze vrije elektronen of geleidingselektronen genoemd - Het symbool voor soortelijke weerstand is ρ (rho) $R_{\text{(weerstand (in ohm))}} = \frac{\rho \times l}{A}$
Warmtegeleiding en elektrische geleiding	- Warmte wordt in metalen getransporteerd doordat de atoomresten trillingen aan elkaar doorgeven, maar vooral door de geleidingselektronen die de energie met zich meevoeren - De metalen bevatten veel geleidingselektronen en hun bewegingsenergie is groter op plaatsen waar de temperatuur hoger is
12.5 rekken en trekken	
Trekspanning	- Hoeveel een materiaal uitrekt of buigt en wanneer het breekt zijn eigenschappen van een materiaal - Bij het testen van de sterkte van materialen gebruik je het begrip trekspanning - Voor de trekspanning σ (sigma) (in N/m^2 of Pa) geldt: $\sigma = \frac{F}{A}$
Rek	- De definitie van rek ε (epsilon) is de lengtetoename Δl van een draad in verhouding tot de oorspronkelijke lengte van de draad l_0 $\varepsilon = \frac{\Delta l}{l_0}$
Elastische en plastische vervorming	- Elastische vervorming is wanneer de vormverandering niet definitief is - Is de vormverandering wel definitief, dan heb je te maken met plastische vervorming - Een spanning-rekdiagram bestaat uit drie delen: 1^e deel: de vervorming is elastische en recht evenredig 2^e deel: voorbij de vloeigrens is de vervorming plastisch 3^e deel: het draad snoert en breekt tenslotte

	• De treksterkte van het materiaal is de maximale trekspanning waarbij het materiaal nog net niet gaat vloeien • Materialen die nauwelijks rek vertonen en snel breken noem je bros
Elasticiteitsmodulus	• De stijfheid van een materiaal uit een getal is de elasticiteitsmodulus • De elasticiteitsmodulus E is gedefinieerd als de verhouding tussen de trekspanning σ en de rek ε • Omdat rek geen eenheid heeft is de eenheid van E N/m² • $E = \frac{\sigma}{\varepsilon}$
H13 functionele materialen (verplicht SE)	
13.1 kunststoffen	
Plastic	• Downcycling is wanneer het plastic niet meer de zuiverheid heeft van de oorspronkelijke plastic • Als je van gebruikt plastic weer plastic maakt dat niet van nieuw te onderscheiden is, spreek je van recycling • Plastic wordt voornamelijk geproduceerd uit aardolie • Plastic bestaat uit lange ketelvormige moleculen: polymeren ○ Deze moleculen zitten niet in een regelmatig rooster maar liggen als de slierten van een boord spaghetti door elkaar ○ Polymeren ontstaan doordat kleine moleculen aan elkaar koppelen tot ketens
Thermoharders en thermoplasten	• Kunststoffen kun je verdelen in: - Thermoplasten (kun je smelten) (moleculen zijn lange ketens) - Thermoharders (kun je niet smelten) (moleculen netwerkstructuur)
Hoe herken je kunststoffen	• Voor recycling is het nodig dat het polystyreen niet gemengd raakt met andere soorten kunststof • Gemengd kunststof heeft moeilijk voorspelbare eigenschappen • Stoffen kun je herkennen aan stoffeigenschappen
PVC (polyvinylchloride)	• Polyvinylchloride • Bestaat voor 60% uit chloor • Bij verbranding kunnen giftige stoffen ontstaan
13.2 koolstof	
Koolstof in verschillende vormen	• Diamant en grafiet bestaan uit allotropen van koolstof • Stoffen die van hetzelfde element zijn gemaakt maar een andere structuur hebben, heten allotropen
Grafeen	• Grafeen is een enkele laag grafiet • Grafeen is het sterkste materiaal dat bestaat
Koolstof nanobuisjes	• Door grafeen op te rollen ontstaan koolstof nanobuisjes • Koolstof nanobuisjes zijn ontzettend sterk en tegelijkertijd heel licht
13.3 metalen	
Toepassingen van metalen	• Veel metalen roesten maar zink roest niet • Ferrometalen zijn ijzer en alle legeringen waarbij ijzer een onderdeel vormt • Metaal heeft een goede vormbaarheid
De atoomstructuur van metalen	• Atomen zijn opgebouwd uit een kern met daaromheen elektronen • Bij metaalatomen is het buitenste elektron veel minder sterk gebonden dan bij niet-metalen • Hierdoor ontstaat het metaalrooster, waarbij het atoom zonder het geleidingselektron, de atoomrest, op zijn plaats trilt en omringd is door een elektronengas

	○ Deze elektronen kunnen vrij bewegen en worden daarom vrije elektronen genoemd ▪ Omdat de elektronen vrij kunnen bewegen kunnen metalen goed geleiden
13.4 silicium	
De structuur van silicium	• De atomen in het rooster van silicium zitten aan elkaar vast met atoombindingen • Bij een atoombinding worden de atomen bij elkaar gehouden door een gemeenschappelijk elektronenpaar dat zich tussen de atomen bevindt • Toch kan silicium toch een beetje stroom geleiding omdat de elektronen toch nog vrij door het metaalrooster kunnen bewegen • Op de plek waar het elektron vertrokken is, ontstaat en gat waar een overschot aan positieve lading ontstaat • Silicium is een halfgeleider • In het rooster bewegen de negatieve elektronen en de positieve gaten
P-type en n-type halfgeleiders	• Door onzuiverheden toe te voegen aan silicium gaat het beter geleiden • Door verontreiniging kun je slim kiezen, bepalen of er sprake is van gatengeleiding (p-type) of elektronengeleiding (n-type) • Bij n-type halfgeleiders kunnen elektronen vrij bewegen terwijl de positieve lading vastzit • Bij p-type halfgeleiders geleiden positieve gaten de stroom terwijl de negatieve lading vastzit
Led-lampen	• Light Emitting Diode (weerstand die in 1 richting stroom doorlaat en aan de andere richting stroom tegenhoudt) • Een diode maak je door een n-type halfgeleider te plakken op een p-type halfgeleider • Een Led geeft licht door de energie die vrijkomt als elektronen in gaten vallen
Zonnecellen	<i>Bij een zonnecel valt licht op de grenslaag van een n-type en p-type halfgeleider. Een foton maakt een elektron-gat paar. Door de spanning in het grensvlak gaat het elektron en het gat bewegen</i>
13.5 technisch ontwerpen	
Stap 1: de probleemstelling	<i>De eerste stap van een technisch ontwerp is de probleemstelling met een eisenpakket</i>
Stap 2: het beste concept	<i>Een morfologisch overzicht is een hulpmiddel om tot het beste concept te komen</i>
Stap 3: bouw, test en evaluatie	<i>In de derde fase wordt een prototype van het ontwerp gebouwd, getest en verbeterd</i>